

PREDGOVOR: IZ PROŠLOSTI EVRAZIJE

Već je prošlo nekoliko godina otkad je naš časopis izdao poseban broj o jednoj tematici, ili o jednoj skupini usko vezanih tema. Zapravo, posljednje takvo »tematsko izdanje« bio je »ratni broj« iz 1991. (*Migracijske teme*, 2/1991). Taj je broj nastao u teškim prilikama, kad se Hrvatska borila za opstanak. Razumije se, ni danas nije lako, jer se pred državom i dalje nalaze ozbiljni zadaci društvene i gospodarske obnove i izgradnje. No rat je prošao, obrana je uspjela i Hrvatska je postala punopravnom članicom međunarodne zajednice. Stoga danas možemo, pa i moramo, usmjeriti poglede na širi svijet koji nas okružuje.

Područje kojemu je posvećen ovaj broj časopisa doista je široko, iako je riječ samo o jednome segmentu problematike. Naime, članci koje predstavljamo čitateljima odnose se na dio migracijske i/ili etničke prošlosti goleme kontinentalne mase »Evrazije«, odnosno »Evroazije« ili »Eurazije«.¹ Taj naziv za spoj Evrope i Azije ušao je u opticaj u prvoj polovini 19. stoljeća, po svoj prilici najprije u britanskome kolonijalnom sklopu. Oxfordski rječnik navodi citate iz 1844. i 1845. za prvu uporabu engleskoga pridjeva *Eurasian* (hrv. »evrazijski«). Oba su primjera vezana za britansku Indiju, a tiču se osoba mješovitoga evropskog i azijskog podrijetla.² To »antropološko« određenje zadržalo se do danas u engleskom jeziku, iako je u engleskome i u inim evropskim jezicima dobrano prevagnulo opće zemljopisno značenje »Evropa + Azija«. Takav smisao ima, primjerice, francuski pridjev *eurasién*, potvrđen prvi put 1864. I u ruskom jeziku, oznaka *Евразия* te njezin pridjev *евразийский* imali su i imaju polazišno zemljopisno značenje, premda je zbog činjenice što je državni prostor Rusije očito izrazit primjer spoja evropskih i azijskih područja, bilo očekivati da će u ruskom sklopu nastati osobite kulturne i političke

¹ Autor predgovora rabi tvorbu »Evrazija«, no inačice »Evroazija« i »Eurazija« također su potvrđene u hrvatskoj jezičnoj praksi. Problem je što još postoji kolebanje između prve sastavnice naziva – »Evropa« ili »Europa«. U većini slavenskih jezika uvrježio se prvi oblik, prisutan i u Hrvata od 1860-ih godina (Šulek, primjerice, zabilježit će i »Europu« i »Evropu«). Isključivo »Europa« rabe jedino poljski jezik (koji nije imao veći utjecaj na hrvatski), slovački (vjerojatno radi distanciranja prema češkom) i lužičkosrpski. U prilog inačice »Europa« (i »Eurazija«) ide grčko-semitska podrijetlo riječi, iako je to, čini se, manje važno za sklonost prema tome novom/starom obliku. Sa sociolingvističkog gledišta vrlo je zanimljivo da danas jedni pišu »Europa« jer valjda misle da je to »hrvatskije« a drugi, sasvim suprotno, zato jer im se čini »međunarodnije« ili »europskije« (sic!). U kolebanju oko početnoga sloga stiglo se čak do oponašanja engleskoga izgovora, konkretno u nazivu EUTELSAT-a, što je u jednoj televizijskoj reklam i ispalo, blago rečeno, nezgodno. Naime, autoru ovih redaka činilo se u prvi mah vrlo čudno da HTV reklamira nekakav YU-telsat, sve dok mu nije sinulo da se uopće ne radi o hrvatskom izgovoru.

² Primjer iz 1844. kratki je spomen »evrazijske ljepotice« (*The Eurasian Belle*), dok se u primjeru iz 1845. kaže da je »pokojni markiz od Hastingsa« uveo oznaku »evrazijski« (*Eurasian*) za potomke »bijelih« očeva i »hinduskih ili muslimanskih« majki. Dotična je osoba Francis Rawdon (1754–1826), drugi earl od Moire, koji je od 1813. do 1823. bio generalni guverner Bengala i zapovjednik britanske vojske u Indiji, te mu je britanska kraljevska vlast, nakon pobjede nad nepalskim Gurkama (1816), udijelila naslov markiza od Hastingsa.

konotacije.³ Dakako, spominjemo te dodatne značajke tek usput, da bismo izbjegli nesporazume. U ovom broju *Migracijskih tema* Evrazija je uglavnom tek fizički prostor na kojem su se zbivale krupne migracije i etnička preslojavanja.

Taj zemljopisni okvir umnogome je realniji od tipične podjele Evrope od Azije. Živimo na jedinstvenom kopnu, na kojem ima nekoliko »čvorišta« intenzivnih zbivanja. Zapadno čvorište zove se Evropa, ali na istoku ne postoji jedno, nego više analognih cjelina. Ponajprije ima značajke zasebne cjeline »Daleki Istok«, tj. područje u kojem je klasična kineska kultura imala presudan utjecaj. To vrijedi i za Indiju, koju geografi nazivaju »potkontinentom«. Znamo da je i »Bliski Istok« od drevnosti djelovao kao svojevrsna cjelina, iako je njegova povijest bila i jest usko vezana za zbivanja u susjednoj Africi i Evropi. Utjecaj bliskoistočnih religija u Africi i Evropi zoran je primjer tih prožimanja. Isto tako ne treba zaboraviti da je »islamska civilizacija« (u svjetovnom smislu), koja je niknula na Bliskom Istoku, bila jedna od nasljednica Rimskog Carstva. U Indiji ili Kini nositelji islamske kulture imaju odlike »zapadnjaka«. I doista, nema dvojbe da je Turska, recimo, više vezana za Evropu negoli za Kinu ili Japan, mada Turska svojim većim dijelom ulazi u Aziju. A što onda reći o području Balkana, što se nekad nazivalo »Turskom u Evropi«? Je li to doista dio Evrope? I je li doista evropska i tzv. »Druga Evropa«, evropski istok? S tim u vezi postalo je gotovo pravilo citirati Metternichovu izjavu da Azija počinje od bečke Landstraße. Ovakvi i slični problemi gube važnost ukoliko Evraziju shvatimo kao jedinstveno kopno sa nekoliko jakih povijesnih središta, oko kojih se nalaze uže i šire periferije, doticajna područja, pa zatim »ničije zemlje«, ili točnije međuprostori i daleka zaleđa.

Većina priloga u ovom broju *Migracijskih tema* odnosi se na ovu posljednju sferu Evrazije, na narode u tim međuprostorima i zaleđima, i to razmjerno davno. U većini priloga može se uočiti šira povezanost Evrazije. Članci obrađuju povijesne i/ili jezikoslovne tematike, ovisno o specijalnostima njihovih autora. Inače, redosljed kojim smo ih uvrstili u ovaj broj nije u skladu s dosadašnjom praksom časopisa. Nismo, naime, poštivali abecedni poredak prezimena autora, nego smo pokušali slijediti neka njihova izlaganja.

Migracijske teme nije časopis usredotočen isključivo na hrvatske teme. Ipak, polazište je svakako hrvatsko. Zato smo odlučili početi broj s člankom o hrvatskim odnosima s evrazijskim, odnosno srednjoevrazijskim prostorom. Kako je stjecajem okolnosti riječ o članku koji je napisao autor ovoga predgovora, zajedno s kolegicom Sanjom Lazanin, želimo opet naglasiti da je raspored tek tematski i da ne

³ Mislimo ovdje i na političku ideologiju »evrazijstva« koja se razvila u ruskim krugovima od dvadesetih godina ovog stoljeća. Glavna postavka ruskih »evrazijaca« bila je očuvanje državne cjelovitosti Rusije, što je nužno uključivalo izgradnju tijesnih odnosa između raznolikih etničkih zajednica u njoj uz, dakako, vodeću ulogu ruske kulture i jezika. Zbog posljednjeg detalja, »evrazijstvo« se ocjenjivalo i kao prikriveni ruski nacionalizam ili, alternativno, kao prevaga državnih nad nacionalnim načelima, što u oba tumačenja problematizira međuodnos te ideologije s bivšom sovjetskom vlašću (za jednu nedavnu polemiku, v. *Этнографическое обозрение*, 1997., br. 2, prilozi: В. А. Шмирельман, »Евразийство и национальный вопрос (вместо ответа В. В. Карлову)«, str. 112–125, i В. В. Карлов »О евразийстве, национализме и приемах научной полемики«, str. 125–132).

upućuje na neku prednost u kakvoći ili u važnosti tekstova.

Idući članak napisao je ugledni kanadski znanstvenik Edwin G. Pulleyblank. Njegov tekst obrađuje podrijetlo vjerojatno najzagonetnijeg naroda s ovog prostora – Huna, točnije njihovih istočnih prethodnika, Xiongnu. Može se reći da su Huni, barem u općem shvaćanju, postali gotovo simbolom evrazijskih seoba i etnogeneza. Njihovo podrijetlo bilo je tajnovito i za Rimljane i za Gote. Prisjetimo se davnih riječi Amijana Marcelina: »I nitko od njih, kad je upitan, ne može odgovoriti odakle potječe, jer je začet daleko od [mjesta] gdje je rođen, a odgojen još dalje« (Hist., XXXI, 2.10). S druge strane, za Gote – kako je zapisao Jordanes – Huni su mogli nastati jedino iz veza prognanih vještica s nečistim pustinjanskim duhovima (Get., XXIV). Ali znamo da je hunska epoha označila krupnu prekretnicu u povijesti Evrope i drugih dijelova Evrazije. Poslije hunske najezde na pozornicu svjetske povijesti zakročile su nove etnije – mnoštvo germanskih »plemena« potisnulo je Rim, slijedile su avarske i slavenske seobe (pa i dolazak Hrvata na Jadran!), na golemoj stepi od Prichernomorja do ruba Kine nastao je novi kontinuitet pretežito turskogovornih naroda. Ovo posljednje potaknulo je mnogo istraživače da i same Hune zamisle kao svojevrsnu prethodnicu turske ekspanzije. Međutim, istražujući pokazatelje iz kineskih izvora o narodu Xiongnu, Pulleyblank dolazi do drukčijega zaključka. Prema njemu, jeziku Xiongnu nije pripadao altajskoj skupini, u koju ulazi turski govor. Prepuštamo čitateljima da iz njegova članka otkriju što se to zbivalo na granici Kine u ta davna vremena.

Treći tekst u ovom broju časopisa umnogome je izniman. U njemu Paolo Agostini, ugrofinist sa Sveučilišta u Padovi, prvi put razvija tezu o kojoj je više godina razmišljao. Riječ je o njegovoj postavci da su tzv. uralski jezici (ugrofinski i samojedski), kojima govori više naroda na razmeđu Evrope i Azije (i nama susjedni Mađari), nastali razmjerno kasno, i to na osnovi pidžinskog govora koji se raširio uz tamošnje trgovinske putove. Osobitu ulogu u tome, prema Agostiniju, imao je srednjovjekovni Hazarski kaganat – preko kojega je i semitski jezični utjecaj zahvatio sjever. Budući da se članak uvelike kosi sa dosad uvriježenim pogledima o genezi ugrofinskih jezika i naroda, pretpostavimo da će naići i na otpor. Moramo zato napomenuti da je riječ o vrlo ozbiljnom i iscrpno dokumentiranom djelu, koje nedvojbeno otvara nove vidike! Uostalom, i sam autor dalje razvija svoje teze, pa će zacijelo imati prilike doraditi i proširiti svoje argumente. No i u sadašnjem obliku, njegov je rad zadivljujući po dubini erudicije i obilju primjera. Iako se tekst pretežito odnosi na jezičnu problematiku, autor je također obradio povijesnu građu, osobito u odnosu na Hazarski kaganat.

Kao četvrti prilog u tematskom nizu, velika nam je čast objaviti sintetski rad o altajskoj jezičnoj hipotezi u autorstvu Aleksandra Vovina s Havajskoga sveučilišta. Teorija o altajskoj jezičnoj skupini – koja u užem obuhvatu uključuje turske (ili turkijske), mongolske i tunguško-mandžurske jezike, a u širem obuhvatu još i korejski i japanski – doživjela je tijekom vremena više preinaka, kritika, prihvaćanja i odbijanja. Protiv postavke o ishodišnoj genetskoj vezi između pojedinih altajskih grana, pojavile su se teze o negenetskim vezama na temelju pozajmljivanja i regionalnih dodira. U prvom dijelu svog članka Vovin predstavlja glavna dostignu-

ća u altajskoj lingvistici tijekom posljednjih desetljeća, što je samo po sebi od velike koristi za istraživače. U idućim dijelovima članka, autor dokazuje da je altajska jezična porodica ipak valjana rekonstrukcija, te da ne stoje prigovori njezinih protivnika o nedostatku temeljnoga zajedničkog rječnika i naslijeđene zajedničke morfologije. Dodajmo da je Vovinov kratak prikaz altajske glagoljske morfologije prvi takav pokušaj u znanosti. Inače autor ne ulazi u raspravu o nastanku altajske prajezične zajednice, ili o njezinu smještaju u vremenu i prostoru. Tek je naznačio da se turska grana vjerojatno izdvojila najprije. Ipak, i samo utvrđivanje valjanosti pretpostavke o zajedničkom podrijetlu vrijedi mnogo. Altajski jezični masiv, kao i indoevropski na zapadu i jugu, spaja kralježnicu Evrazije, i što više znamo o njegovim značajkama lakše ćemo dospjeti, barem se tako nadamo, do temeljnih spoznaja o pradavnim etničkim i migracijskim preslojavanjima.

Kraći članak Bertila Haggmana uvrstili smo na kraju ovoga broja časopisa. Razlog je jednostavan – taj rad već najavljuje nešto drukčiju problematiku. U sažetom obliku Haggman iznosi osnovne povijesne podatke o Erulima, germanskom narodu koji je na pragu srednjovjekovlja migrirao u krugu između Skandinavije, Priblarnomornja i Podunavlja. Zbog svoje »povratne migracije« Eruli bijahu iznimka među narodima iz doba velikih seoba. Među komentarima što ih prenosi, autor spominje i teze kako su Eruli izravno utjecali na prijenos stepskih utjecaja u Skandinaviju.

Poslije članaka objavljujemo bibliografiju koju je priredio Nenad Vidaković. Riječ je o popisu radova o srednjoazijskim narodima koja, vjerujemo, može zgodno poslužiti kao poticaj hrvatskim istraživačima. Naime, nakon predavanja što ga je ljeti 1997. ruski turkolog Dimitrij Vasiljev održao u Institutu za migracije i narodnosti, Vidaković je počeo popisivati radove koje je uspio pronaći u zagrebačkim knjižnicama o turskim, iranskim, mongolskim i drugim srednjoazijskim narodima. Istina, preostalo mu je još nekoliko knjižnica, u kojima bi se mogli nalaziti dodatni naslovi. No iako se nadamo da će nastaviti istraživati i u Zagrebu i u drugim gradovima u Hrvatskoj, već je i sadašnja bibliografija poprilično korisna. Razumije se, u njoj se vidi ne samo što imamo nego i koliko zapravo malo imamo, a sve se čini da situacija ne bi bila mnogo bolja i pošto pretražimo ostale knjižnice u Zagrebu i Hrvatskoj.

Naposlijetku moramo dodati da smo za ovaj posebni broj *Migracijskih tema* predvidjeli i suradnju ruskih kolega, spomenutoga dr. Vasiljeva i drugih. Nažalost, zbog njihovih drugih obveza u posljednje vrijeme i zbog redovitog ritma u izlaženju časopisa, te zbog opsega već prispjelih priloga, nije bilo moguće objaviti ovdje i njihove radove. Međutim, u dogovoru je suradnja na kompjuterskom atlasu evrazijskih migracija i etničkih procesa. Bez obzira što to trenutno ovisi i o financijama, nacrt i obrazloženje projekta – a možda i prvi kartografski prikazi – već su predviđeni za neke iduće brojeve.

Emil Heršak
Glavni urednik